

Chowaniec, Roksana

Sprzączki z nekropoli Tanais

Studia i Materiały Archeologiczne 12, 41-46

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Roksana Chowaniec

Sprzączki z nekropoli Tanais

Badania prowadzone w ostatnich latach na stanowiskach archeologicznych zlokalizowanych w okolicach antycznego miasta Tanais przynoszą wiele ciekawych materiałów zabytkowych. Z tego też powodu zgromadziły już bogatą literaturę, mającą zarówno charakter szczegółowych opracowań jednej grupy zabytków, jak również raportów wykopaliskowych¹.

Prace wykopaliskowe na nekropoli zachodniej Tanais prowadzone były przez cztery sezony, podczas których zlokalizowano 18 pochówków, w większości słabo wyposażonych lub ograbionych, oraz 35 jam. Funkcjonowanie nekropoli datowane jest na I-III wiek po Chr.²

Sprzączki należą do jednych z ciekawszych zabytków metalowych pochodzących z grobów. W obrębie nekropoli zarejestrowano ich cztery egzemplarze³. Wszystkie wystąpiły w zespołach grobowych przebadanych podczas jednego sezonu wykopaliskowego w roku 1996 (**fig. 1**).

Jama grobu nr 5, zorientowana wschód-zachód z lekkim odchyleniem w kierunku północnym, miała kształt prostokątny z lekko zaokrąglonymi narożnikami. Grób w części południowo-wschodniej został zniszczony przez wkop jamy nr 8. Kości szkieletu zachowały się fragmentarycznie. W inwentarzu grobu nr 5 znalazły się: trzy żelazne grociki strzał, w dwu z nich wystąpiły pozostałości drzewca wykonanego z topoli i brzozy (poniżej kości miednicy), dzbanek (znaleziony na granicy jamy 8 i grobu 5) oraz liczne fragmenty ceramiki datowanej od okresu hellenistycznego po II wiek po Chr., w tym fragment wylewu misy *terra sigillata*⁴ (**fig. 2**). Na granicy grobu i jamy nr 8 została znaleziona jednodzielna sprzączka z okrągłą ramą (T/96/63) wykonana z brązu. Ramię sprzączki jest okrągłe, w przekroju również okrągłe, bez

¹ Najnowsza literatura: T.M. Arseniewa, T. Scholl, *Tanais – trzy lata badań nekropoli zachodniej*, Światowit 1 (42), fasc. A, 1999, p. 15-16; K. Paczyńska, *Czarki megaryjskie z Tanais* [StArch 10], 2000, p. 159-168; T. Arseniewa, T. Scholl, *Sprawozdanie z kampanii wykopaliskowej przeprowadzonej na terenie nekropoli Tanais w sezonie 1999*, Światowit 2 (43), fasc. A, 2000, p. 13-16; R. Chowaniec, *Trzy zapinki z nekropoli w Tanais* [StArch 11], 2001, p. 21-23.

² Arseniewa, Scholl, *Tanais – trzy lata...*, p. 15-16.

³ Za udostępnienie całości materiału składam serdeczne podziękowania dr. T. Schollowi.

⁴ Określenia ceramiki za panią Swietlaną Naumienko. Informacja ustna.

zdobień, podobnie jak kołec (**fig. 3.1**). Sprzączki tego typu datowane są od I do początków II wieku po Chr⁵.

Pochówek nr 12 miał również jamę grobową w planie prostokątną z zaokrąglonymi narożnikami, zorientowaną wschód-zachód. W części wschodniej grób naruszony był przez jamy grobów nr 9 oraz nr 15. Kości były znacznie przemieszane; przyporządkowanie ich do konkretnego zespołu grobowego nie jest możliwe (**fig. 4**). Inwentarz pochówku nr 12 był bardzo ubogi. Oprócz małej, brązowej sprzączki znalezionej na wysokości lewej kości długiej (T/96/69) w zespole wystąpiły nieliczne fragmenty ceramiki datowane od okresu hellenistycznego po III wiek po Chr. Sprzączka ma lekko owalny kształt, rama jest w przekroju kolista. Zarówno sprzączka jak i kołec nie są zdobione (**fig. 3.2**). Ten typ sprzączek datowany jest od drugiej połowy I do pierwszej połowy II wieku po Chr⁶.

Grób nr 13 był z pewnością nieograbiony. Założony został, podobnie jak wszystkie groby na nekropoli, na planie prostokąta z zaokrąglonymi narożnikami. W odróżnieniu jednak od grobów opisywanych powyżej zorientowany był wzdłuż osi północ-południe z lekkim odchyleniem na wschód. Szkielet leżał w pozycji wyprostowanej, na plecach, a ręce i nogi ułożone były wzdłuż ciała, głowa (naprawdopodobnie zdeformowana) skierowana była na północ. Przy kościach lewej dłoni zlokalizowano czternaście żelaznych grocików strzał i ich fragmentów oraz fragmenty blaszki. W wyposażeniu znaleziono ponadto: przy prawym boku żelazny nóż, przy lewym boku na wysokości miednicy sprzączkę żelazną (T/96/62), przy lewej kości biodrowej również żelazną, mniejszą sprzączkę (T/96/81A), ponadto fragment bransolety(?) wykonanej z kości żółwia (**fig. 5**). Sprzączka oznaczona numerem T/96/62 ma owalną ramę, chociaż z powodu jej mocnego skorodowania trudno jest dokładnie określić pierwotny kształt zabytku (**fig. 3.3**). Druga ze znalezionych w tym grobie sprzączek (T/96/81A) charakteryzuje się również owalną ramą i prostym kołcem; podobnie jak poprzednio omówiona sprzączka jest trochę zniekształcona przez korozję (**fig. 3.4**). Datowanie obydwu sprzączek jest dość szerokie i może być zamknięte w przedziale od drugiej połowy I do pierwszej połowy III wieku po Chr⁷.

Sprzączki należą do typowych metalowych elementów odzieży zarówno męskiej jak i kobiecej. W grobach sarmackich znajdowane są jednak cztery razy częściej w pochówkach męskich niż w kobiecych. Stanowiły one 9% wyposażenia pochówków w okresie wczesnosarmackim i aż 18% w okresie średniosarmackim. Sprzączki występują tu jako element zapięcia pasów, ale spotyka się również takie, które służą do zapinania obuwia. Sprzączki występujące jako element obuwia sklasyfikowane są jako jeden typ. Ich cechą dystynktywną jest okrągła rama⁸.

Zdecydowana większość sprzączek sarmackich została wykonana z żelaza lub brązu. Sprzączki wykonywane ze srebra występują rzadziej i charakterystyczne są

⁵ M.P. Abramova, *Chronologičeskie osobennosti severokavkaskich prjażek pervych vekov našej eryl*, Materiały po Archeologii, Istorii i Ėtnografii Tavrii 6, Simferopol' 1998, p. 209, fig. 1, 5-6.

⁶ *Ibidem*, p. 216, fig. 3, 6-8.

⁷ *Ibidem*, p. 213, 216, fig. 2.1-4; fig. 3.1; fig. 3.3.

⁸ V.E. Maksimenko, *Sarmaty na Domu*, Donskie drevnosti 6, Azov 1998, p. 128.

dla okresu późnosarmackiego. Sprzączki wykonane z brązu podzielone zostały przez W. E. Maksimienko na trzy typy⁹. Typ 1 to sprzączki jednodzielne o okrągłej ramie, o wymiarach 1,5-3,0 cm. Bardzo często środkowa część kolca jest pogrubiona, w miejscu zawinięcia rozklepana. Typ 2 to również sprzączki z okrągłą ramą, ale dwudzielne. Natomiast typ 3 to sprzączki jednodzielne, tzw. omegowate lub, jak nazywa je autor, „lirowate”. Rama zdobiona jest dwoma reliefowymi „oczkami”. Sprzączki wykonane z żelaza mogą być zaklasyfikowane do czterech typów: typ 1 – analogiczne do typu 1 sprzączek brązowych; typ 2 – dwudzielne sprzączki z okrągłą ramą; typ 3 – sprzączki jednodzielne, lirowate; typ 4 – sprzączki jednodzielne z kwadratową ramą¹⁰.

Na terenie nekropoli Tanais w latach 1955-1958 oraz 1960-1972 zostało zarejestrowanych piętnaście pochówków, w inwentarzu których znalazły się sprzączki. Zdaniem autorki publikacji jest to równie często spotykany materiał zabytkowy jak zapinki¹¹. Groby, w których wystąpiły sprzączki analogiczne do tych z grobów nr 5 i nr 12 (np. sprzączka z grobu nr 140) datowane są na IV-V wiek po Chr¹². Natomiast pochówek oznaczony numerem 225, w którego inwentarzu znalazły się dwie sprzączki żelazne, podobne do zlokalizowanych w grobie nr 13, wydatowany został na IV wiek po Chr¹³.

Rozbieżność widoczna w datowaniu niektórych typów sprzączek¹⁴ jest najprawdopodobniej wynikiem braku korelacji datowania pozostałego materiału zabytkowego występującego w pochówkach wraz ze sprzączkami. Sprzączka z grobu nr 5 współwystępuje z ceramiką datowaną od okresu hellenistycznego po II wiek po Chr., dlatego właściwszym wydaje się datowanie jej według typologii M. P. Abramowej na I do początków II wieku po Chr. niż na IV-V wiek po Chr. Analogiczna sytuacja wystąpiła w przypadku sprzączki z pochówku nr 12, gdzie podstawy datowania powinny zostać narzucone przez materiał ceramiczny występujący w inwentarzu grobowym.

Belt-buckles from the necropolis of Tanais

ABSTRACT

The article is about four belt-buckles (two bronze and two iron ones) found during the excavations held in 1996 on a territory of the Tanais' western cemetery (Russia). All the buckles come from the graves. They are dated to the first to second centuries AD (bronze buckles) and to the first to third centuries AD (iron buckles).

(Transl. by A. Tomas)

⁹ *Ibidem*, p. 128-130.

¹⁰ *Ibidem*, p. 129.

¹¹ T.M. Arsen'eva, *Nekropol' Tanaisa*, Moskva 1977, p. 145-146.

¹² *Ibidem*, p. 42-44, tabl. XXXV/6.

¹³ *Ibidem*, p. 57-58, tabl. XXXV/9, 11.

¹⁴ Cf. Arsen'eva, *op. cit.* oraz Abramova, *op. cit.*

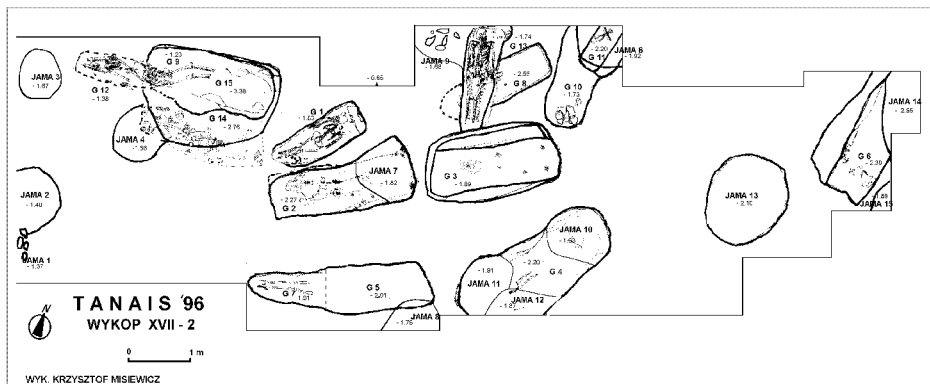

Fig. 1 Tanais. Lokalizacja pochówków w wykopie XVII-2 (wyk. K. Misiewicz)

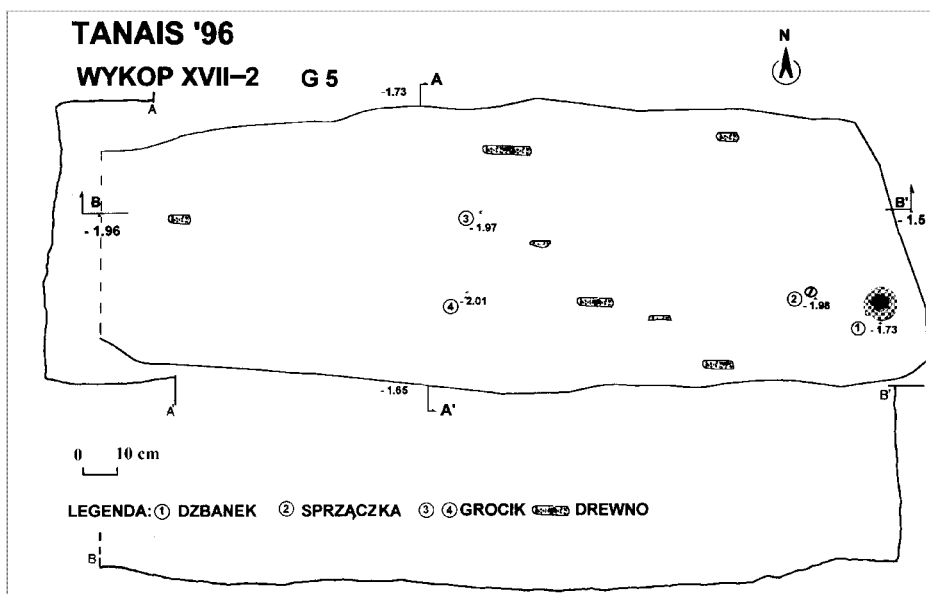

Fig. 2. Lokalizacja sprzączki T/96/63 w grobie nr 5 (wyk. K. Misiewicz)

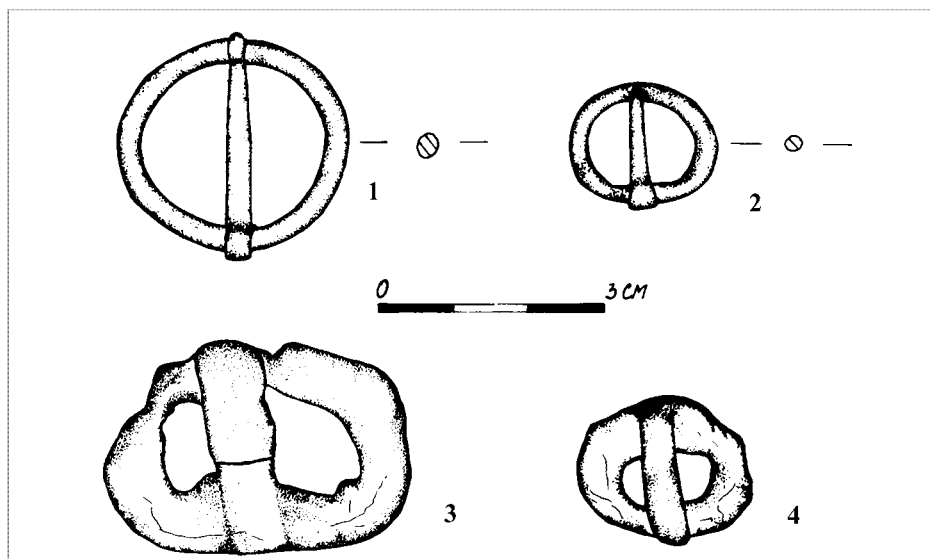

Fig. 3. Sprzączki: 1 – T/96/63; 2 – T/96/69; 3 – T/96/62; 4 – T/96/81A (rys. R. Chowaniec)

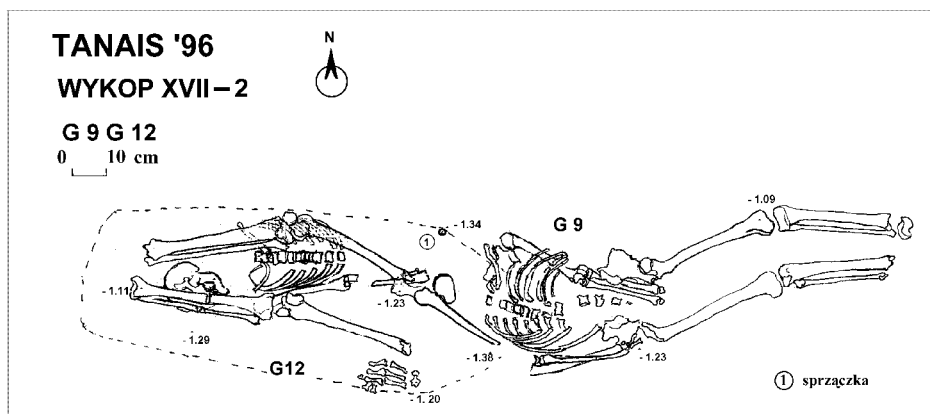

Fig. 4. Groby nr 9 i 12; lokalizacja sprzączki T/96/69 w grobie nr 12 (wyk. K. Misiewicz)

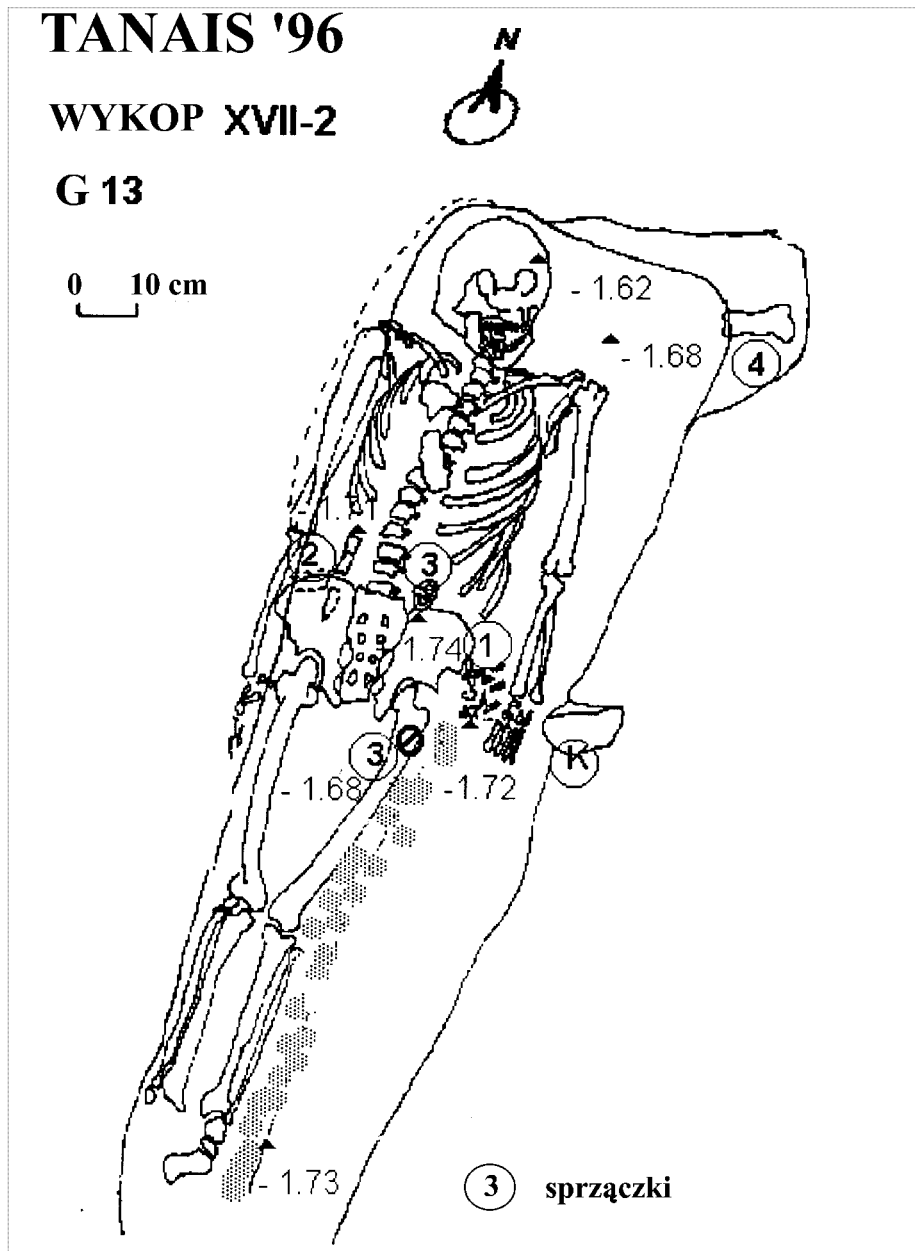

Fig. 5. Lokalizacja sprzączek T96/62 i T96/81A w grobie nr 13 (wyk. K. Misiewicz)